

NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMİNİN BİR VERİ TOPLAMA TEKNİĞİ OLARAK DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME

Hasan Hüseyin TEKİN*

Bu çalışmada, sosyal gerçekliğin anlaşılmasına ve algılanmasına yönelik olarak yapılan çalışmalarda nitel araştırma yönteminin bir tekniği olarak kullanılan derinlemesine görüşmenin ne olduğu hakkında literatürde mevcut bilgiler verildikten sonra nasıl yapıldığı ile ilgili açıklayıcı bilgiler sunulmaya çalışılacaktır.

Derinlemesine Görüşmenin Tanımı

Derinlemesine görüşme, araştırılan konunun bütün boyutlarını kapsayan, daha çok açık uçlu soruların sorulduğu ve detaylı cevapların alınmasına imkan veren, yüz yüze, birebir görüşülerek bilgi toplanmasına imkan veren bir veri toplama tekniğidir. Karşıdaki kişinin duygu, bilgi, tecrübe ve gözlemlerine görüşme yoluyla ulaşılır.

Görüşme, sosyal bilimlerin bütün araştırma alanları başta olmak üzere, gazetecilik, hukuk, iş dünyası, tıp gibi birçok alanda profesyonel bir teknik veya yardımcı bir başvuru aracı olarak kullanılmaktadır (Kahn, Cannel: 1983: v).

Görüşmeye birçok açıdan bakılabilir. Çok genel olarak görüşmeyi, görüşmeci ile görüşme yapılan kişi arasında zihinsel bir mücadele şeklinde tanımlamak mümkündür. Görüşmeci görüşülen kişinin zihninde var olan ve almayı umut ettiği düşüncelere, gerektiğinde bazı hileler de katılmış çeşitli görüşme teknikleriyle düzenlenmiş sorular yardımıyla ulaşmaya çalışır. Konu ile ilgili literatürde var olan bilgiler çerçevesinde özellikle sosyal bilim araştırmalarında bu kavramsallaştırmanın yanlış anlaşılmalara neden olacağı şeklinde açıklamalar vardır. Kahn&Cannell (1983: vi)'in ifadesiyle görüşme, görüşmeci ile görüşülen kişi arasında yapılan ve her ikisinin de ortak olarak paylaştığı ve katıldığı karşılıklı bir etkileşimdir.

* Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

Nitel araştırmalarda çok sık başvurulan veri toplama tekniği olan görüşme, görüşülen kişilere kendilerini birinci elden ifade edebilme fırsatı verirken, araştırmacıya da görüşme yaptığı kişilerin anlam dünyalarını, bakış aıllarını, içinde buldukları özel durumlara ait duygu, düşünce ve tecrübelerini yine onların ifadeleri yardımıyla derinlemesine anlama imkanı sunar (McCracken 1988: 9). Derinlemesine görüşmenin nitel yöntemde özel bir yeri vardır ve nitel yöntemin en güçlü tekniklerinden biridir.

Johnson (2002: 106) derinlemesine görüşmedeki derin kelimesini, görüşme yapılan kişinin gerçek hayatta yaşadığı günlük aktivite, olay ve mekanların bütün yönleriyle anlaşılmaya çalışılması şeklinde ifade etmektedir. Araştırmacı çalıştığı konu ile ilgili olarak görüşme yaptığı kişiyle aynı gruba dahil değilse ki genelde öyledir, bu durumda görüşmeci aracılığıyla bu bilgileri edinmeye çalışır. Araştırmacı bilmediği konuda bilgi almak için ya da daha önce kendisiyle paylaşılan konuların doğruluğunu kontrol etmek için derinlemesine görüşme tekniğine başvurur. Bu bağlamda görüşme yaptığı kişi ile araştırmacı arasında bir hoca ğrenci ilişkisi kendiliğinden olur.

Görüşme bir iletişim olarak ifade edilebilir. Birçok iletişimde olduğu gibi görüşmede de karşılıklı olarak aktif bir şekilde birbirini etkilemeye çalışan iki kişi bulunur. Bunlar aktif olarak karşılarındaki kişinin kendilerini etkileme çabalarına karşın kabul veya red şeklinde bazı girişimlerde bulunurlar. Esasen görüşmenin ürünü bu etkileşimin sonucudur. Bu şekilde bilgi toplama tekniğinin güçlü ve zayıf yönleri söz konusu olabilir. Eğer görüşme hedeflenen biçimde gerçekleştirilebilirse, başka türlü elde edilmesi mümkün olmayan verilerin toplanabildiği çok güçlü bir teknik olarak kabul edilebilir. İstenildiği gibi gerçekleştirilememesi durumunda yaşanan etkileşim, iletişim sürecinde oluşan ciddi önyargıların, sınırlılıkların ve yanlış anlaşılmaların kaynağı olabilir.

Görüşmeyi yapan kişinin bizzat aktif olarak sürece katılımını istemesi özelliğiyle derinlemesine görüşme diğer görüşme türlerinden ayrılır (Johnson 2002: 109). Esasen sadece görüşmeci değil görüşme yapılan kişi de görüşmede aktif olarak rol almaktadır.

Derinlemesine görüşmede iki temel aktör vardır. Bunlardan ilki görüşmeci yani araştırmayı yapan kişi, diğeri ise kendisiyle görüşülen, anahtar kişi olarak bilgisine başvurulan kişidir. Derinlemesine görüşmede görüşmeyi

yapan kişi öğrenci, görüşülen kişi de öğretmen pozisyonunda düşünülebilir. Zira araştırmacı bir konu hakkında bilmediklerini görüşme yaptığı kaynak kişiden öğrenmeye çalışacaktır. Görüşmeye katılan tarafların her ikisi de iletişimde eşit haklara sahiptirler. Birbirlerini etkileyebilir ve yönlendirebilirler. Derinlemesine görüşme, etkileşimin her iki tarafında bulunan kişilerin karşılıklı ortak çabaları sonucunda bilginin ve anlamın inşa edildiği bir süreçtir (Hostein&Gubrium 2004: 141). Görüşmenin başlangıcında hem araştırmacı hem de görüşülen kişi görüşmenin bitiminde nasıl bir sonuca ulaşılacağını kestiremezler. Zira içinde buldukları süreç onları başlangıçta hiç hesaplamadıkları boyutlara götürebilir. Bu yönüyle derinlemesine görüşme, sınırları baştan belirlenemeyen, görüşme süresince yeni sorularla yeni açılımlara imkan veren, kendisini sürekli yenileyen bir süreçtir.

Derinlemesine görüşme, araştırmacının görüşme yaptığı kişiden aldığı cevapları sınıflayarak ve o cevaplardan hareketle yeni sorularla konuyu mümkün olduğunca detaylı bir Şekilde incelemeye çalıştığı esnek ve keşfedici bir veri toplama tekniğidir. Derinlemesine görüşmenin tarzı yapılandırılmamış, karşılıklı yüz yüze görüşme Őeklinindedir ve sorular bireysel tecrübeleri detaylı olarak anlatmaya imkan verecek Şekilde genellikle açık uçlu olarak oluşturulmuştur. Derinlemesine görüşmeyi diğer görüşme türlerinden ayıran en belirgin özelliği budur.

Bu tarz yapılan görüşmeler doğrudan, genel, objektif gerçekleri ortaya koymak ya da hipotezi test etmek gibi bir amaç taşımamakla birlikte, araştırmacıya görüşme yapılan kişinin tecrübelerini anlaması yoluyla, çalışması için gerekli sonuçları çıkarmasına yardımcı olur.

Çok çeşitli ve zengin detaylara sahip bir resmin, o resimle ilgili olan insanlar tarafından, o güne kadar sahip oldukları tecrübeler çerçevesinde, nasıl yorumlandığının öğrenilmesinde derinlemesine görüşme daha işlevseldir. Zaten sosyal gerçeklik de çok boyutlu ve zengin detaylara sahiptir. Çalışma konusu özellikle insanların düşünce ve davranışları üzerine temelleniyor ise bu durumda çalışma süresince gerekli değişikliği sağlayabilecek bir esnekliğe sahip yöntem ve tekniklerin kullanılmasına ihtiyaç vardır.

Derinlemesine Görüşme Türleri

Patton genel olarak görüşmeyi, 'sohbet türü görüşme', 'genel görüşme rehberi türü görüşme yaklaşımı', 'açık uçlu standartlaştırılmış görüşme' olarak

üç kategoriye ayırırken Minichiello ise; 'standartlaştırılmış', 'yarı standartlaştırılmış' ve 'standartlaştırılmış olmayan' şeklinde bir sınıflama yapmıştır (Patton ve Minichiello'dan akt. Punch 2005: 166).

Görüşme türleriyle ilgili başka sınıflamalar olmakla birlikte en çok kabul göreni bu ikisidir. Hatta literatürde daha çok yapılandırılmış/yarı yapılandırılmış/yapılandırılmamış görüşme şeklindeki kullanımı daha yaygındır.

Yapılandırılmış görüşmede görüşülen kişiden önceden belirlenmiş, standart soruları cevaplaması istenir. Görüşme formunda açık uçlu sorulara pek yer verilmediğinden esneklik ve farklılıklar en aza indirilmiştir. Yapılandırılmamış görüşme ise standartlaştırılmamış, açık uçlu soruların sorulduğu derinlemesine görüşmedir (Punch 2005: 167).

Punch'a (2005: 169) göre başarılı bir derinlemesine görüşme uzatılmış samimi bir sohbetin birçok özelliğini paylaşır. Bu tip görüşmeler için gerekli yetenek, doğuştan gelmekten çok eğitimle kazanılmaktadır. Bu nedenle araştırmacılar sahada ne kadar verimli zaman geçirirlerse bu teknikle ilgili bilgi ve becerileri o oranda geliştirecektir.

Derinlemesine Görüşmenin Güçlü Ve Zayıf Yönleri:

Derinlemesine görüşmenin en önemli avantajı gayet esnek, zengin ve olabildiğince detaylı bir şekilde veri toplanmasına imkan sağlamasıdır. Bu teknik sayesinde başka şekilde elde edilmesi mümkün olmayan verilere ulaşılması söz konusudur. Derinlemesine görüşmeler basit olgulara dayanan cevaplar arayan nicel sorular için pek uygun değildir.

Derinlemesine görüşmenin iki temel dezavantajından söz edilebilir. İlk olarak çok geniş zaman ve emek istemesidir. Böylesi bir çalışmayı kısa sürede ve az bir emekle yapmak ve istenilen sağlıklı verilere ulaşabilmek mümkün değildir. Derinlemesine mülakat yapan araştırmacılar çok geniş veya tesadüfi örneklem gruplarıyla çalışamazlar, bu nedenle de araştırma sonuçlarının araştırmaya dahil edilmeyen diğer gruplara genellenmesi pek mümkün değildir. Derinlemesine görüşmenin aldığı en önemli eleştirilerden birisi sonuçlarının daha genel ve geniş bir evrene genellenememesidir. Bu eleştiriye karşılık nitel araştırmalarda araştırmacı, araştırma evrenini, sosyal gerçekliği genellemelere varmak amacı ile incelemediğinden, temsil edici bir örneklemeden çok veri

toplayabileceği örneklerle çalışmayı tercih etmektedir (Patton'dan akt. Kümbetoğlu 2005: 96).

Derinlemesine görüşmeye yöneltilen diğer bir eleştiri ise, araştırmacının toplanacak verileri tercihte önyargılı davranması ihtimalidir. Bu da araştırmanın sonucunu etkileyebilecek bir durumdur. Fakat insanın hemen her zaman, içinde bulunduğu paradigmadan ötürü sahip olduğu düşünce, değer ve inançları nedeniyle tamamen objektif olması mümkün değildir. Bundan dolayı araştırmacı çalışmasında hangi yöntemi ve teknikleri tercih ederse etsin tam anlamıyla objektif olması beklenemez. Burada önemli olan seçilen yöntem içerisinde tutarlı bir yol izlemektir.

Görüşmeye Başlama

Derinlemesine görüşmenin uzun bir süreç olacağı düşünüldüğünde görüşme öncesi sürecin de bazı hazırlıklar gerektirdiği bir gerçektir. Öncelikle görüşme yapılacak kişi ile iyi ilişkiler kurulmasına özen gösterilmelidir. Hem araştırma konusu hem de mümkünse görüşme yapılacak kişi ile ilgili detaylı çalışmalar yapılarak bilgiler toplanmalıdır. Görüşme yapılan kişinin vereceği cevaplardan hareketle bazı yeni sorular yöneltebilmek için konunun geçmişi hakkında mümkün olduğu kadar bilgi sahibi olunmalıdır. Görüşülecek kişinin kültürel değerleri hakkında mümkünse bilgi toplanarak onu rahatsız etmeyecek bir kıyafet tercih edilmeli, tutum ve davranışlar kültürel normlara uygun olmalıdır. Hassas konularla ilgili sorular mümkün olduğunca sonraya bırakılmalı, öncelikle aradaki samimiyeti artırıcı sorularla havayı yumuşatmaya çalışmalıdır. Sorulardan bir rahatsızlık sezildiğinde ısrarlı olmak yerine görüşme ortamını geren konuyu değiştirecek başka bir soruya geçilmelidir. Görüşme sürecinde beklenmedik tepkiler oluştuğunda hassas dengeleri idare etmek görüşmecinin en önemli görevidir. Görüşmeci her ne şekilde olursa olsun, normal seyrinde sona ermemiş bir görüşmeyi bitiren taraf olmamalıdır. Çünkü sahada, pek çok konuda, görüşme yapılacak uygun kişiyi bulma zorluğu söz konusudur. Uzun uğraşlar sonucu sahip olunun fırsatların cömertçe harcanması gibi bir lükse sahip olunmadığı bilinmelidir.

Derinlemesine görüşmede, araştırmacı daha önceden hiç tanımadığı bir kişiyle ayrıntılı bir görüşmeyi gerçekleştirmek üzere bir araya gelmektedir. Sıradan bir görüşmeden çok daha fazlasını kapsamaya gereken bu süreçte araştırmacının özen ve dikkati son derece önemlidir. Derinlemesine görüşmede

sıradan günlük konuşmalardan daha farklı olarak araştırmacının görüşmeyi yönlendirdiği, yüzeyden detaya doğru giden ayrıntılı sorularla derinleştirilen ve görüşme yapılan kişinin kendi kelimeleriyle kendini rahatça ifade etmesine imkan tanıyan bir süreç yaşanır (Kümbetoğlu 2005: 72).

Araştırmacının derinlemesine görüşmeye başladığı zaman, görüşme yaptığı kişiyle yakın ilişki kurup güven ortamı yaratabilecek ilgili ve arkadaşça tavırlar ortaya koyması gerekmektedir (Johnson 2002: 109). Zira ancak bu şekilde davranılarak görüşme yapılan kişinin güveni kazanılabilir. Görüşme sürecinde elde edilecek verilerin güvenilirliği de görüşme başında kurulan ilişki ortamının sıcaklığı ile doğru orantılıdır.

Derinlemesine görüşme güven kazanmaya ve samimiyet kurmaya yarayacak konuşmalarla başlar. Daha sonra araştırmacı görüşme yaptığı kişiye araştırma konusu, amacı ve hedefleri hakkında genel bilgiler verir. Eğer görüşme yapılan kişi isterse daha detaylı bilgiler de verilmelidir. Çünkü araştırmacının öznesi olan kişinin vereceği bilgiler doğrultusunda araştırma soruları cevaplanmaya çalışılacaktır. Ayrıca görüşmeciye karşı dürüst davranmak, etik açıdan da olması gereken bir durumdur (Johnson 2002: 109).

Araştırmacının Derinlemesine Görüşme Yaparken Dikkat Etmesi Gereken Hususlar

İyi dinleyici olmak ve yapılan görüşmeleri ana hatlarıyla hatırlamak, araştırmacının sahip olması gereken önemli bir özelliktir. Özellikle uzun süren derinlemesine görüşmelerde araştırmacı, görüşmenin başında sorduğu soruları form değiştirmiş olarak görüşme sürecinin sonraki aşamalarında tekrar yönelterek olası cevap farklılaşmalarında görüşme yapılan kişinin samimiyetini test edebilir.

Araştırmacı derinlemesine görüşmede “aktif dinleme”yi kullanmamalıdır. Aktif dinleme; araştırmacıyı görüşme sırasında sarf edilen kelimelerle jest ve mimiklerin arkasında gizli olan anlamı okumaya teşvik ederek yine aynı şekilde bunu görüşme yapılan kişiye aktarmaktır (McCracken 1998: 21). Burada tam anlamıyla görüşmeyi yönetme söz konusudur. Halbuki derinlemesine görüşmede görüşme yapılan kişi bütün sadeliğiyle ve kendi ifadeleriyle içinde bulunduğu durum hakkında araştırmacıya bazı bilgiler verecektir. Eğer araştırmacı görüşme yapılan kişiyi aktif dinleme ile yönlendirirse bu durum görüşme yapılan kişinin verdiği cevaplarda hissedilecektir.

Bu bağlamda görüşmecinin hangi niyetle ve nasıl dinlediği önem taşımaktadır. Literatürde aktif dinlemeyle ilgili bir tartışmada bazı yazarlar aktif dinlemenin kesinlikle olmaması gerektiği ve görüşmeyi tamamen kendi akışına bırakmanın yerinde olduğu görüşünü savunurken, karşı görüşe göre, görüşmeci aktif bir dinleyici olmalı ve görüşme boyunca görüşme yaptığı kişiden aldığı bilgileri tekrar ona yönelterek görüşmeyi yönlendirmeli, konuyu bazı sınırlar içinde tutmaya gayret göstermelidir.

Görüşmeci sahaya çıktığında basit bir tarayıcı konumunda değildir. Bazı araştırma konuları çerçevesinde zihnindeki soruların cevabını aramak için çeşitli yöntem ve teknikler kullanacaktır. Bu amaçla görüşme yaptığı kişiyi çeşitli sorularla yönlendirmesinde bir sakınca yoktur. Ancak sorulan sorular yönlendirmeden daha fazla bir şekilde görüşmeyi yönetme amacını taşıyarak bir manipülasyon aracına dönüştürülmemelidir.

Açık uçlu ve doğrudan belli bir hedef belirtmeyen genel sorular görüşme yapılan kişilerin ne söyleyeceğini şekillendiren bir sosyal kontrol aracı değildir (Silverman 2003: 92). Araştırmacı yaptığı görüşmede, görüşmeyi kontrol altında tutmak ya da istediği şeyi duymak gibi bir amaç taşımamalıdır. Dolayısıyla açık uçlu sorularla daha dengeli bir katılım sağlayarak görüşmeyi sürdürmelidir. Böylece araştırmacı görüşmeyi yöneten değil görüşmeciyle birlikte katılan olarak görüşmenin bir tarafını oluşturmalıdır.

Görüşme sürecinde yönlendirme sadece tek taraflı değil karşılıklı da olabilir. Görüşme yapılan kişi de araştırmacının duymak ya da bilmek istediği şeyleri söyleyerek onun rahatlamasını sağlayabilir. Ancak bu araştırma açısından istenilen bir durum değildir. Nitekim ünlü antropolog Margaret Mead'in Samoa yerlileriyle yaptığı *Coming of Age in Samoa* adlı çalışmasında uzun bir süre yerlilerle birlikte yaşamış, katılımlı gözlem ve derinlemesine görüşmelerde bulunmuştur. Uzun yıllar sonra Derek Freeman, *Margaret Mead and Samoa* (1983) isimli çalışmasıyla Mead'in araştırmasının benzeri bir çalışmayı tekrarlamıştır. Mead'in daha önce adolesan döneminde görüştüğü kişiler artık birer yetişkin olarak yeni araştırmacının karşısına çıkmışlardır. Bu kişilere Mead'in daha önce sorduğu sorular tekrar yöneltildiğinde alınan cevaplardaki farklıların nedeni araştırıldığında yerlilerin verdiği ifadeleri insanı hayrete düşürecek niteliktedir: "Biz Mead'e onun duymak istediğini düşündüğümüz şeyleri söyledik" (Johnson 2002: 104).

İyi bir sosyal bilimci her şeyden önce iyi bir gözlemcidir ve sahada araştırma yaptığı konuyla ilgili sürekli gözlemde bulunmalıdır. Görüşme sürecinde içinde bulunulan sosyal ve fiziki çevre, görüşme yapılan kişinin kıyafeti, jest ve mimikleri dikkatle gözlenmelidir. Bu gözlem sonucunda elde edilen bazı ipuçları yeni soruların öncülü olabilir. Görüşmeci derinlemesine görüşme boyunca kendisini de gözlemlemelidir. Çünkü sahada derinlemesine görüşme yaptığı kişilerle yaşadığı etkileşim, araştırmacıda bazı düşünsel ve davranışsal değişikliklere neden olabilir. Görüşmeci kendisinde oluşan veya oluşması muhtemel bu gibi değişiklerin de farkında olmalıdır (Johnson 2002: 109).

Derinlemesine görüşmede veri oluşturma süreci uzun soluklu bir macera gibidir. Bu süreç, literatürdeki birçok yazarın ortak bir görüş olarak ifade ettiği gibi, araştırmacı ile görüşme yapılan kişi (bilgi kaynağı) arasındaki işbirliği neticesinde anlamın yeniden inşası şeklinde gerçekleşmektedir. Buradaki amaç bilgi kaynağı olan kişinin araştırmacı ile ortak çalışmasını sağlamaktır (Kahn&Cannell 1983: 64; Holstein&Gubrium 2004: 145; Rossman&Rallis 2003: 180).

Nitel araştırmalarda kullanılan derinlemesine görüşme tekniği, sosyal dünyadaki görünen birçok olgu, süreç ve ilişkinin görünen kısmından ziyade ayrıntılarda gizlenmiş olan gerçeği anlamaya imkan veren bir veri oluşturma sürecidir.

Araştırmacı, bütün samimiyetiyle görüşme yaptığı kişiyi anlamak istediğini ve bunun kendisi için ne kadar önemli bir şey olduğunu karşı tarafa anlatabilmelidir. Araştırmacı iyi bir dinleyici olmalıdır. Sürecin karşılıklı öğrenme ve deneyim paylaşımı olduğu her zaman akılda tutulmalıdır.

Derinlemesine görüşmeyi mümkün olduğunca birebir, yüz yüze ve başkalarının etkisine açık olmayan yerlerde yapmaya çalışmalıdır. Ancak görüşme yapılacak kişiyi her zaman yalnız başına bulmak mümkün olmayabilir, özellikle yerel bilgi kaynakları mensubu oldukları yerel toplulukların veya küçük grupların içinde yer alırlar ve hemen bütün zamanlarını da bu grup üyeleriyle birlikte geçirirler. Kendisiyle görüşme yapılmak istenen kişiyi diğer grup üyelerinden ayırmak bazen kolay olmayabilir. Diğer üyelerin de hepsi aynı düzeyde bilgi kaynağı olabilecek seviyede olmayabilirler. Buna rağmen aynı ortamda bulduklarında görüşme yapılan kişinin cevaplarına etki edebilecek

söz ve davranışlarda bulunabilirler (Johnson 2002: 110). Böyle durumlarda görüşmeyi daha uygun bir fırsatın yakalanacağı başka bir zamana ertelemek en uygun davranış olacaktır.

Görüşme yapılan kişinin entelektüel bilgi düzeyi, sosyal girişkenliği, sorular karşısında göstereceği tepkiyi etkileyecektir. Bu kişi, sahip olduğu sosyo-kültürel düzey, eğitim durumu ve kişilik yapısı çerçevesinde tepkilerini kontrol edebileceği gibi, doğrudan beklenmedik tepkiler de gösterebilir. Görüşme yapılan kişinin araştırmacıya yardımcı olma ya da onunla işbirliği yapma konusundaki motivasyonu da farklılık gösterebilir. Birisi çok yardımcı ve işbirliğine açıkken bir diğeri çok ilgisiz ve ilişkiye kapalı olabilir.

Görüşmenin Yapılacağı Mekanın Seçimi

Görüşme yapılacak yerin seçimi konusunda tercihi görüşme yapılan kişiye bırakmak en uygun olanıdır. Çünkü onun kendini rahat hissetmesi görüşme sürecini olumlu etkileyecektir. Eğer görüşme yapılan kişiler açısından bir sorun oluşturmuyorsa görüşmeyi o kişilerin kendi mekanlarında (evlerinde, işyerlerinde ya da onların tercih edecekleri pastane, park... vb. yerlerde) yapmak araştırmacı açısından daha avantajlı olabilir. Böylece görüşme yapılan kişilerin yaşadıkları mekanlar hakkında da birinci elden gözlem yapma imkânına sahip olunur. Görüşmecinin eve davet edilebilmesi genellikle birkaç ön görüşmeden sonra gerçekleşebilir. Zira insanların yeni tanıştıkları birisini evlerine davet etme konusunda temkinli davranmaları kabul edilebilir bir durumdur.

Görüşmeci görüşme yerine mutlaka zamanında gitmeli, asla geç kalmamalıdır.

Kamuya açık ortak mekanlarda yapılan görüşmelerde; kayıt cihazına istem dışı alınan ortam sesinin görüşmeden sonra deşifre işlemlerinde çıkaracağı zorluklar unutulmamalı. Bu nedenle gürültülü mekanlarda görüşme yapmaktan mümkün olduğunca kaçınılmalıdır. Görüşme ortamının aşırı kalabalık olması, görüşülen konunun türüne göre görüşme yapılan kişiyi rahatsız edebilir. Görüşme için sahaya çıkmadan önce sahada kullanılacak teknik ekipmanın kullanımı konusunda bilgi ve becerilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Örneğin görüşme sırasında kullanılacak ses ve görüntü kayıt cihazının görüşme öncesinde denenmesi de önemli bir husustur.

Araştırmacı, görüşme yaptığı kişinin özel hayatını, kendi dünyasını, kendi hikayesini yine kendi kelimeleriyle ifade etmesine müsaade etmelidir. Bununla birlikte araştırmacı yine de görüşmeyi belli sınırlar içinde kontrol altında tutmaya çalışmalıdır. Nitel veriler hemen her zaman beklenenden çok daha fazladır. Derinlemesine görüşme, potansiyel olarak sonsuz çeşitlilikte veriye ulaşılmasına imkan tanıyan “pandoranın kutusu” gibidir (McCracken 1998: 22). Görüşme devam ettikçe başlangıçta hiç düşünülmeyen boyutlara ulaşan bir veri zenginliğiyle karşılaşmak mümkün olabilir. Bunu sağlayabilmek için de araştırmacı ile görüşme yapılan kişi arasında güvenin oluşturulması gerekmektedir. Görüşme yapılan kişi, araştırmacıyla ilgili zihninde var olan muhtemel şüphelerden arınabilirse görüşme yeni açılımlarla araştırmacı açısından zengin bir veri kaynağına dönüşebilir. Aksi halde yeterince güvenin oluşamadığı bir ortamda gerçekleştirilen görüşmeler beklenen verilerin alınmasına da imkan tanımazabilir.

Görüşmenin Ahlaki Boyutu

Araştırmacı görüşme yaptığı kişinin kişilik haklarına dikkat etmek zorundadır (McCracken 1998: 12). Görüşme yapılan kişinin bir insan olduğunu ve özel hayatının sırlarının onun için ne kadar önemli olduğunu farkında olunmalıdır. Görüşmenin samimi bir ortamda geçmesi ve zamanla oluşan yakınlaşma ile görüşme yapılan kişide oluşan güven duygusu dolayısıyla, özel hayatına dair mahrem bilgileri araştırmacı ile paylaşması sonucu elde edilen verilerin, araştırmada aynı şekilde kullanılabilmesi anlamına gelmemelidir. Özellikle hassas konularda yapılan çalışmalarda buna son derece büyük bir önem verilmelidir. Aksi halde geçici bir başarı uğruna oluşturulacak güvensizlik ortamı hem bir insanın hayatıyla ilgili olumsuz gelişmelere neden olabileceği gibi hem de sonradan yapılacak çok daha önemli araştırmaları olumsuz etkileyebilecek ve insanların araştırmacılara olan güvenlerini yitirmelerine neden olabilecektir.

Araştırmacı görüşme süresince kendisiyle işbirliği yaparak, veri toplama aşamasında yardım eden ve destek veren bireyleri her zaman korumayı etik bir prensip olarak benimsemelidir. Kendisiyle paylaşılan özel bilgilerin görüşme

yaptığı kişiler aleyhine kullanılmasına asla müsaade etmemelidir (Johnson 2002: 114-115; Arksey&Knight 1999 126-127).*

Araştırmada elde edilen verilerin görüşülen kişiden kaynaklı olarak suç ile ilişkilendirilmesi durumunda araştırma sonuçlarının güvenlik güçleriyle paylaşılıp paylaşılmaması meselesi de ayrı bir tartışma konusudur. Görüşmenin başında görüşme yapılan kişiye verilen söz ile görüşme sonunda ulaşılan bilgilerin sorumluluğu arasında araştırmacıyı ikilemde bırakan bir durum vardır. Böyle durumlarda araştırmacı her ne şekilde olursa olsun görüşme yaptığı kişinin özel hayatına saygı duymalı ve onun haklarının korunmasına özen göstermelidir.

Araştırmacı görüşme yaptığı kişi ile kurduğu ilişkide formel ve informel ilişki arasında bir denge kurmalıdır. Böylece dengeli bir ilişki sürecinde görüşmeyi daha sağlıklı bir zemin üzerinde yürütebilir. İlişkinin fazla formel olması görüşme yapılan kişinin samimiyetini olumsuz etkileyebileceği gibi gereğinden fazla samimi ilişki de araştırmacının görüşmenin kontrolünü yitirmesine neden olabilir.

Derinlemesine Görüşmede Karşılaşılan Güçlükler

Görüşmeci ile görüşme yapılan kişi arasında sağlıklı iletişime engel olan bazı faktörler olduğu söylenebilir. Bu engeller aşılsa bile görüşme yapılan kişi yine de araştırmacının öğrenmek istediği bilgiyi vermemekte ısrar edebilir. Bu aşılması oldukça zor bir durumdur. Böyle bir durumda araştırmacının öğrenmek istediği bilgilerle görüşme yapılan kişinin ısrarla vermek istemediği bilgiler arasında bazı psikolojik engellerin yattığını söylemek mümkündür. Bu engellerden en basitine örnek olarak hafıza kaybı verilebilir. Görüşme yapılan kişinin araştırmacıya unuttuğu şeyi söyleyebilmesi mümkün değildir. Böylesi unutmama hali sadece cevapsızlık değil yanlış hatırlama şeklinde de cereyan edebilir ki bu çok daha sakıncalı bir durumdur. Bu durumda görüşme yapılan kişi araştırmacıyı farkında olmadan yanlış bilgilendirebilir. Bununla birlikte duygusal güçler de araştırmacının görüşme yaptığı kişiden almayı umduğu bilgilere ulaşmasına engel olabilir (Kahn & Cannel 1983: 9).

* Nitel çalışmalardaki ahlaki boyutla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Ryen Anne, *Ethical Issues, Qualitative Research Practice*, (Edited by Clive Seale, Giampietro Gobo, Jaber F. Gubrium, David Silverman), Sage Publication, London, 2004.

Derinlemesine görüşmede görüşülen kişiler (bilgi vericiler) aynı zamanda soruları cevaplayan kişiler olmayabilirler. Görüşmecinin araştırma yaptığı konu ile ilgili bilgi almak üzere sorduğu soruya görüşülen kişi gereğinden fazla ayrıntıya girerek veya özel bir kasıtle farklı bilgilerle görüşmeyi amacından saptırmak isteyebilir (Johnson 2002: 5-6).

Dilden Kaynaklanan Zorluklar

Görüşme sürecini etkileyen bir diğer güçlük dildir. Sağlıklı bir iletişim için hem araştırmacının hem de görüşme yapılan kişinin aynı dili anlaşılır bir şekilde kullanması gereklidir. Ortak bir dilin kullanılmasına rağmen farklı bölgelerde kullanılan yöresel ağızlar nedeniyle oluşan kelime farklılıkları, sosyo-ekonomik statü farklılıkları, mesleki uzmanlık terminolojileri, yaş ve eğitim farklılıkları araştırmacı ve görüşme yapılan kişi arasındaki iletişimi olumsuz etkilemesi muhtemel durumlardır. Böyle olumsuz sürprizlerle karşılaşmamak için araştırmacı görüşme yapacağı kişilerin dilleri, özel terminolojileri hatta argo konuşmaları hakkında bilgi toplamalıdır. Araştırma yapılan kişi veya grubun dili bilinmiyorsa araştırmacı açısından kısa sürede görüşme yaptığı kişinin dilini öğrenmeye çalışması hem oldukça zor hem de risklidir (Kahn & Cannel 1983: 10-11).

Görüşmede ortak dilin ve kavramların kullanılmasına gayret gösterilmelidir. Özel bir konuda görüşülüyorsa her iki tarafın da terminolojiye sahip olması görüşmeyi daha verimli kılacaktır. Ancak her iki tarafın da aynı terminolojiyi kullanması gibi bir zorunluluk yoktur. Buradaki asıl amaç her iki tarafın da karşılıklı birbirlerini anlayabilecekleri bir dil kullanmalarıdır (Kahn, Cannell 1983: 108-109). Hem görüşmecinin hem de görüşme yapılan kişinin kullandıkları dil, ifade edilen mesajı karşıdakine doğru ve anlaşılır bir şekilde iletebilecek kadar ortak olmalıdır. Araştırmacı görüşme süresince anlaşılması zor durumlarda görüşme yaptığı kişinin söylediklerini kendi ifadeleri ile tekrar edip karşı tarafa tasdik ettirmelidir. Böylece hem yanlış anlaşılmalara engel olur hem de görüşmeyle ilgili daha detaylı yeni açılımlara imkan tanımış olur.

Araştırmacı görüşme yaptığı kişi ile arasındaki ilişkinin mesafesini çok iyi algılamalıdır. Görüşme yapılan kişinin durumuna ve tecrübelerine yabancı olmamalı ve cevaplarına karşı savunmaya geçmemelidir (Kahn & Cannel 1983: 47). Araştırmacı görüşme yaptığı kişinin motivasyon düzeyini olabildiğince yüksek tutmaya çalışmalıdır. İçine girdiği grubun sosyal normlarını önceden

öğrenmeli ve ona göre tutum ve davranışlarını düzenlemelidir. Görüşmecinin kendi yaşadığı sosyal çevrenin kültürel kodları içinde doğru olarak algılanan bir davranış görüşme yaptığı kişi ya da grup tarafından yanlış algılanabilir veya uygun olmayabilir (Kahn & Cannel 1983: 48). Böyle bir yanlış anlaşılmaya neden olmamak için görüşme öncesi yapacağı hazırlıkla görüşeceği kişi ile ilgili ön bilgiler toplamalıdır.

Görüşmenin herhangi bir aşamasında, sorulan soruya karşı görüşme yapılan kişi tarafından bir direnme söz konusu olduğunda araştırmacı iletişimi zora sokmadan, yumuşak bir geçişle başka bir soru ile konuyu değiştirmelidir. Görüşme normal seyrine döndükten sonra gerilime neden olan soru görüşmenin ilerleyen safhalarında formu değiştirilmiş olarak yeniden sorulabilir. Görüşme yapılan kişi tarafında direnç gösterilmesi muhtemel soruların görüşmenin sonlarına bırakılması da başka bir çıkış yoludur. Yine görüşmecinin açık bir şekilde rahatsız olduğu veya duygusal olarak gerildiği hissedildiğinde bir şeyler içmek için görüşmeye ara verilebilir, geçici olarak bitirilmesi teklif edilebilir veya konu değiştirilebilir. Hatta bunların da ötesinde görüşülen kişilerin edinilecek bilgilerden çok daha kıymetli olduğu kendilerine hissettirilir (Rapley 2004: 26).

Soruların Hazırlanması Ve Soruluş Tarzları

Görüşmeye başlamadan önce görüşülecek kişiye yöneltilmesi muhtemel konularla ilgili soruların temaları ana hatlarıyla belirlenmeli. Sorular karışık bir şekilde değil; basitten karmaşığa doğru anlamlı bir bütün oluşturacak sıra ile sorulmalıdır. Karşıdaki kişiyi rahatsız edecek, onu yargılayacak sorular sorulmamalı. Görüşmenin devamını sağlamanın birinci koşul olduğu hiçbir zaman unutulmamalıdır (Neuman 2003: 391). Eğer sorulan sorular görüşülen kişiyi rahatsız ederse görüşme tamamlanamadan sona erebilir. Soru cümleleri ön görüşmelerle tanımaya çalışılan kişinin eğitim ve anlama düzeyine uygun olacak şekilde oluşturulmalıdır. Çok kolay sorularla görüşme yapılan kişiyi usandırmamaya gayret gösterirken, zor sorularla bilgi seviyesinin ölçülmesi şeklindeki yanlış anlaşılmalara fırsat verilmemelidir.

Neuman (2003: 393) görüşmedeki soruların sıralanışını, basitten karmaşığa doğru betimsel, yapısal ve karşılaştırmalı sorular şeklinde olmasını belirtir. Görüşmenin başında betimsel sorularla başlanmalı, daha sonra yapısal

sorulara geçilmelidir. Görüşmenin ikinci yarısından bitimine kadar da karşılaştırma soruları yöneltilebilir.

Görüşme yapılan kişinin sosyal olarak kabul edemeyeceği tarzda sorular sorulmamasına özen gösterilmelidir. Aksi halde beklenmedik tepkiler alınarak görüşme henüz başlamadan bitebilir. Örnek vermek gerekirse “sosyal içicilik” kavramı toplumun bazı kesimleri için kabul edilebilir bir durum değildir. Bu konuda çok hassas olan kişileri böyle bir sorunun yöneltmesi onları rahatsız edebilir ve aşırı tepki gösterebilirler. Ayrıca insanların işleri, aile durumları ve içinde buldukları sosyal sınıflarıyla ilgili onları utandırabilecek soruların sorulmamasına dikkat edilmelidir. Şayet bu sorular mutlaka sorulması gerekiyorsa soruların görüşme yapılan kişiyi mümkün olduğunca rahatsız etmeyecek şekilde tasarlanması gereklidir (Kahn & Cannel 1983: 126-127).

Kayıt Cihazı Kullanımı Ve Görüşmelerin Deşifre Edilmesi

Sahaya çıkmadan önce kullanılacak teknik ekipmanın kullanımı görüşmeci tarafından en küçük detayına kadar iyice öğrenilmelidir. Aksi halde yapılacak küçük bir yanlış veya kullanım hatası tekrar ulaşılması çok zor hatta mümkün olmayan büyük veri kayıplarına sebep olabilir. Teknolojideki baş döndürücü gelişmeleri yakından takip edip kullanmakla birlikte teknik ekipmanda aksaklıklar dolayısıyla meydana gelebilecek veri yitimi ihtimaline karşı geleneksel yöntemle küçük notlar tutmanın böylesi durumlar için bir kurtarıcı olacağı söylenebilir.

Araştırmacı ne kadar iyi not tutarsa tutsun kayıt cihazının bize sunduğu imkanlara ulaşması mümkün değildir. Çünkü kayıt cihazı, sahadan ayrıldıktan sonra bile görüşme ortamında yaşanan her şeyi en ince ayrıntısına kadar hem görüntülü hem de sesli olarak tekrar tekrar dinleme ve izleme olanağı sunacaktır.

Kayıt cihazı kullanımı için görüşme yapılan kişiden mutlaka izin alınmalıdır. İnsanların haberi olmadan ses veya görüntülerinin kaydedilmesi etik olarak uygun değildir. Bazı durumlarda görüşülen kişiler kayıt cihazlarına karşı çok çekingen veya rahatsız olabilirler. Böyle durumlarda kayıt cihazı kullanma konusunda görüşme yapılacak kişiyi ikna etmeye çalışmak onlardan izinsiz kullanmaktan daha uygun bir yoldur.

Görüşmenin Sona Erdirilmesi Ve Sahadan Ayrılış

Uzun bir zamana yayılan görüşmeler sonucunda yeteri kadar veri elde edildiği kanaati oluştuğunda görüşmelerin bitirilmesi gerekecektir. Ancak burada araştırmacının nasıl bitirileceği ile ilgili dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Araştırmacı ile görüşme yapılan kişi arasında oluşturulan samimiyet bazı zamanlarda karşılıklı veya tek taraflı bağımlılığın yaşandığı bir dostluğa dönüşebilir. Böylesi durumlarda istenilen bilgi birikimi sağlandıktan sonra görüşmeyi aniden kesmek çok bencilce bir davranış olacaktır. Araştırmacı görüşme sürecinde bu gibi durumların oluşmaması için dikkatli davranmalıdır. Görüşmenin çalışma takvimi çerçevesinde belirli sürede sona ereceği aşamalı olarak görüşme yapılan kişiye söylenmelidir. İlişkinin bitirilmesini karşı tarafta hayal kırıklığı yaratmayacak şekilde belli bir zaman dilimine yayılmalıdır. Araştırmacı kendisinin de bir insan olduğunu asla unutmamalıdır. Karşısındaki kişinin duygularına karşı anlayışlı ve saygılı olmaya gayret göstermelidir. Sahada karşılaşılabilecek böylesi sürprizlerde her zaman dengeli bir yol izlenmeli, keskin davranışlardan mümkün olduğunca kaçınmalı ve yumuşak geçişlerle yola devam edilmelidir.

Sonuç olarak, sosyal gerçeklik iki kişi arasındaki etkileşim sonucunda oluşturulan bir süreçtir. Araştırmacı, sahaya çıkmadan önce sahip olduğu görüşlerin çok ötesinde ve hiç beklemediği yeni bilgilerle sahadan dönebileceği gibi, aynı şekilde araştırmacının görüştüğü kişi de görüşmeden, görüşme öncesine göre çok farklı bilgilerle ayrılabilir.

KAYNAKLAR

- ARKSEY Hilary & Peter KNIGHT, *Interview for Social Scientists*, Sage Publications, London, 1999.
- HOLSTEIN A. James, Jaber F.GUBRIUM, *The Active Interview*, Qualitative Research Theory Method and Practice (Ed. David Silverman), Sage Publications, London, 2004.
- JOHNSON John M., *In-Depth Interviewing*, Handbook of Interview Research Context&Method, (Editors: Jaber F. Gubrium, James A. Holstein, Sage Publications, London, 2002.
- KAHN Robert L. *The Dynamics of Interviewing*, Robert E. Krieger Publishing Company, Florida, 1983.
- KÜMBETOĞLU Belkıs, *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma, Bağlam Yayınları*, 2005.
- McCRACKEN Grant, *The Long Interview*, Sage Publications, London, 1988.
- NEUMAN W.Lawrence, *Social Research Methods, Qualitative and Quantitative Approaches*, 5th ed., A&B Publication, Boston, 2003.
- PUNCH Keith F., *Sosyal Araştırmalara Giriş, Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, (çev. D. Bayrak, H.B.Aslan, Z. Akyüz), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005.
- RAPLEY Tim, *Interviews*, Qualitative Research Practice, (Edited by Clive Seale, Giampietro Gobo, Jaber F. Gubrium, David Silverman), Sage Publications, London, 2004.
- ROSSMAN Gretchen B., Sharon F. RALLIS, *Learning in the Field. An Introduction to Qualitative Reseach*, Sage Publications, London, 2003.
- RYEN Anne, *Ethical Issues*, Qualitative Research Practice, (Edited by Clive Seale, Giampietro Gobo, Jaber F. Gubrium, David Silverman), Sage Publications, London, 2004.
- SILVERMAN David, *Interpreting Qualitative Data, Methods for Analysing, Talk, Text and Interaction*, Second Edition, Sage Publications, London, 2003.

ABSTRACT**In-Depth Interview As A Data Collection Technique In Qualitative Research Method**

Qualitative method is an indispensable research method in sociology. It provides unrivaled comprehensive understanding of a given society studied. This paper aims to give a descriptive account of the most frequently used field technique of qualitative researches known as in-depth interview. Starting with a brief literature survey on in-depth interview detailed information is given in the paper about the way how it will be conducted.

Key Words: In-depth interview, qualitative research